

BIURO ANALIZ I DOKUMENTACJI
Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych

**Rola ojca i postawy Polaków
wobec ojcostwa
w świetle badań społecznych**

OPINIE
7
EKSPERTYZY

OE-211

Kancelaria Senatu
Grudzień 2013

Materiał przygotowany przez Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych
Biura Analiz i Dokumentacji.

Biuro Analiz i Dokumentacji zamawia opinie, analizy i ekspertyzy sporządzone
przez specjalistów reprezentujących różne punkty widzenia.

Wyrażone w materiale opinie odzwierciedlają jedynie poglądy autorów.

Korzystanie z opinii i ekspertyz zawartych w tym zbiorze bez zezwolenia Kancelarii Senatu
dopuszczalne wyłącznie w ramach dozwolonego użytku w rozumieniu ustawy
z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
(Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 ze zm.)
i z zachowaniem wymogów tam przewidzianych.

W pozostałym zakresie korzystanie z opinii i ekspertyz wymaga każdorazowego
zezwolenia Kancelarii Senatu.

© Copyright by Kancelaria Senatu, Warszawa 2013

Dyrektor – Agata Karwowska-Sokołowska – tel. 22 694 94 32, fax 22 694 94 28,
e-mail: Agata.Karwowska-Sokolowska@senat.gov.pl

Wicedyrektor – Ewa Nawrocka – tel. 22 694 90 53,
e-mail: Ewa.Nawrocka@senat.gov.pl

Wicedyrektor – Romuald Łanczkowski – tel. 22 694 95 32
e-mail: Romuald.Lanczkowski@senat.gov.pl

Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych tel. 22 694 92 04, fax 22 694 94 28
Redaktor prowadzący – Artur Dragan

Opracowanie graficzno-techniczne, druk i oprawa
Biuro Informatyki, Dział Edycji i Poligrafii

Rola ojca w zapobieganiu zachowaniom ryzykownym oraz problemom dzieci i młodzieży. Wyniki badań i rekomendacje²

I. Kontekst związany z historią badań, w którym należy widzieć rolę ojca

W literaturze naukowej i poradnikowej do początków XX wieku wychowanie dzieci wiązano przede wszystkim z rolą matki i macierzyństwem. Od lat 20. XX wieku przez większą część ubiegłego stulecia coraz więcej mówiono o rodzicielstwie i roli rodziców, jednak bez szczególnego wyróżniania specyficznej roli ojca w rozwoju i wychowaniu dziecka.

W ostatnich dwóch dekadach XX wieku badacze i praktycy alarmowali informując o wzroście skali zachowań ryzykownych i problemów w coraz młodszych grupach wiekowych dzieci i młodzieży (chodziło m.in. o: korzystanie z narkotyków, alkoholu i innych substancji psychoaktywnych, przemoc rówieśniczą, przestępczość nieletnich, depresje i samobójstwa, wczesne kontakty seksualne i ich konsekwencje – ciąży nastolatki, zakażenia przenoszone drogą płciową).

Znaczna część wysiłku badawczego koncentrowała się na wykrywaniu czynników ryzyka zachowań ryzykownych oraz problemów dzieci i młodzieży oraz – z drugiej strony – czynników chroniących. Coraz bardziej zaawansowane metodologicznie i statystycznie badania pozwalały na wykrywanie zarówno czynników, które korelują z podejmowaniem poszczególnych zachowań ryzykownych młodzieży (w badaniach tych nie da się określić związków przyczynowo-skutkowych), jak też czynników poprzedzających i mogących stanowić przyczynę tych zachowań. W tym drugim przypadku także nie mamy pewności co do przyczynowo-skutkowej zależności (możliwa jest interwencja nie uwzględnionych w badaniach czynników zakłócających), jednak badania podłużne pozwalają stawiać poważne hipotezy co do kierunku występujących zależności (Ostaszewski, 2003; Grzelak, 2009).

Na przestrzeni ostatnich 30 lat zebrano bardzo pokaźny materiał badawczy wskazujący zarówno na zasadnicze znaczenie ojca w wychowaniu dziecka i nastolatka, jak i na bardzo negatywne skutki nieobecności ojca w wychowaniu dziecka czy też dysfunkcyjnej relacji między ojcem i dzieckiem. W świetle badań rola ojca okazała się ważniejsza, niż sądzili zarówno naukowcy, praktycy, urzędnicy odpowiedzialni za politykę społeczną, jak i sami ojcowie. Zaczynając od Stanów Zjednoczonych, w wielu krajach świata pojawiły się liczne inicjatywy mające na celu uświadomienie ojcom ich roli w życiu i wychowaniu dzieci, a także uczenie

---

¹ Instytut Profilaktyki Zintegrowanej jest fundacją zajmującą się prowadzeniem badań naukowych oraz działań profilaktycznych o wysokiej jakości i skuteczności, których celem jest zapobieganie zachowaniom ryzykownym i problemom dzieci i młodzieży. Obecnie największym projektem wdrożeniowym Instytutu jest realizacja programu profilaktyki zintegrowanej „Archipelag Skarbow®”, w którym uczestniczy rocznie 14000 gimnazjalistów i licealistów oraz ich rodzice i nauczyciele. Więcej informacji o programie na: www.program.archipelagskarbow.eu

² Ekspertyza na zlecenie Komisji Rodziny i Polityki Społecznej Senatu RP opracowana na podstawie światowej literatury przedmiotu uzupełnionej o wyniki aktualnych badań Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej.

ich odpowiednich umiejętności wychowawczych. Rozpoczęto budowanie wizerunku ojcostwa jako jednego z najważniejszych zadań społecznych mężczyzny, które nie powinno być degradowane w zestawieniu z karierą zawodową czy innymi polami aktywności.

II. Kontekst relacji rodzinnych, w którym należy widzieć rolę ojca

Nie da się sensownie mówić o szczególnej roli ojca bez odwołania do szerszego kontekstu rodzinnych relacji wpływających na rozwój dziecka.

Kontekst ten został przedstawiony poniżej w formie kilku zasadniczych tez, które wynikają z dorobku badań w naukach społecznych. Ponieważ ów szerszy kontekst nie należy bezpośrednio do zakresu niniejszej ekspertyzy, nie są tu przedstawiane ani szczegółowe dane, ani szczegółowe odniesienia do literatury, a jedynie ogólny obraz.

W świetle wyników badań dotyczących wpływu relacji w rodzinie na szeroko pojęty rozwój dziecka wiadomo, że:

Na rozwój dziecka duży wpływ ma miłość pomiędzy rodzicami.

Ich wzajemna relacja wytwarza klimat, w którym dziecko dorasta. Rodzice modelują postawy, które dziecko w dużym stopniu przeniesie na swoje dalsze życie.

Rozwód rodziców jest istotnym czynnikiem ryzyka wszystkich zachowań ryzykownych oraz problemów dzieci i młodzieży.

W badaniach z różnych krajów świata rozwód w rodzinie jest bodaj najczęściej potwierdzanym czynnikiem ryzyka różnych zachowań ryzykownych oraz problemów dzieci i młodzieży.

Dla rozwoju dziecka kluczowa jest zarówno relacja z matką, jak i relacja z ojcem. Rodzina oparta o małżeństwo mężczyzny i kobiety jest najlepszym środowiskiem rozwoju dla dziecka, a różnice pomiędzy płciami rodziców stanowią nie dające się zastąpić bogactwo.

W literaturze naukowej istnieje bogatszy i obszerniejszy materiał dotyczący roli matki w wychowaniu, niż roli ojca. Ogromne znaczenie matki i relacji z matką w rozwoju dziecka nie podlega dyskusji. Historycznie rzecz biorąc badań nad macierzyństwem przeprowadzono więcej i rozpoczęto je wcześniej niż te nad ojcostwem. Podjęcie i wyeksponowanie w niniejszej ekspertyzie roli ojca nie oznacza w żaden sposób, że rola matki jest mniejsza. Nie ma tu o niej mowy tylko z tego powodu, że nie jest przedmiotem niniejszego opracowania.

Rozwój dziecka wymaga miłości rodziców oraz jasnego i konsekwentnego stawiania granic.

Połączenie miłości i troski rodziców z jasnymi, racjonalnymi i konsekwentnie egzekwowanymi wymaganiami daje dziecku optymalne warunki dla rozwijania jego osobowości i potencjału.

Znaczenie głębokich więzi rodzinnych (więzi małżeńskich, więzi z matką, więzi z ojcem) dla rozwoju dziecka ma charakter ponadczasowy i międzykulturowy.

W czasach ożywionej dyskusji nad znaczeniem czynników biologicznych, psychologicznych i społeczno-kulturowych w wychowaniu i życiu człowieka należy podkreślić, że badania prowadzone w różnych kulturach i różnym czasie wskazują na istnienie niezmiennego rdzenia najważniejszych relacji i więzi rodzinnych. Należy do nich niewątpliwie więź z matką, więź z ojcem oraz więź pomiędzy ojcem i matką (uwzględnić tu należy także rodziców adopcyjnych czy zastępczych).

III. Rola ojca w wychowaniu i rozwoju dziecka w świetle wybranych wyników badań

Wyniki istotnej części badań dotyczących wpływu matki i wpływu ojca na rozwój dziecka w wyraźny sposób wskazują na szczególnie duże znaczenie roli ojca. W przypadku tych konkretnych przedsięwzięć badawczych rola ojca okazywała się istotniejsza od roli matki.

Przypominamy, że nie można mówić o tym, że rola matki jest większa, ani że rola ojca jest większa. Obie są ważne, a zarazem różne. Poniższe wyniki badań należy traktować jako przyczynek do zrozumienia specyfiki ojcostwa.

Przykłady wyników badań, w których w uzyskano potwierdzenie szczególnego znaczenia roli ojca i relacji ojca z dzieckiem.

Wpływ ojca obserwowany w dzieciństwie lub okresie dojrzewania:

Przestępczość nieletnich występuje częściej u dzieci, które czuły się odrzucone przez ojca (Andry, 1962).

Problemy z nauką i przemocą rówieśniczą nastolatków zdarzają się częściej w rodzinach, gdzie w dzieciństwie brakowało bliskości lub akceptacji ojca (Chen i inni, 2000; Forehand and Nousiainen, 1993).

Korzystanie z narkotyków przez nastolatków jest związane brakiem miłości i odrzuceniem przez ojca w dzieciństwie (Campo and Rohner, 1992).

Depresja i lęk wśród nastolatków występuje częściej u osób, które mają konfliktową relację z ojcem i nie doświadczają wsparcia od ojca (Cole i inni, 1993; Barnett i inni, 1992; Barrera i inni, 1992).

Nastolatki częściej przejmują postawy rodziców wobec małżeństwa, rozwodu, męskości, kobiecości i seksualności, jeśli mają bliską relację z ojcem (Brody i inni, 1994).

Przytulanie przez ojca i zdrowy kontakt fizyczny z ojcem wiąże się z wyższą samooceną nastoletnich dziewcząt (Barber and Thomas, 1986).

Brak bliskiej relacji z ojcem stanowi jedną z najważniejszych przyczyn dezorientacji seksualnej chłopców, co prowadzi do zaburzeń tożsamości płciowej i zwiększa prawdopodobieństwo rozwijania się skłonności homoseksualnych (Nicolosi, J. & Nicolosi, L., 2002; Nicolosi J., 2009).

Wpływ relacji z ojcem w dzieciństwie i okresie dojrzewania obserwowany w dorosłym życiu dziecka:

Mężczyźni, którzy mieli w dzieciństwie dobrą relację z ojcem lepiej radzą sobie z sytuacjami problemowymi i stresem w dorosłości (Mallers, M., 2010).

Zaburzenia osobowości i zaburzenia jedzenia zdarzają się częściej wśród kobiet, które czuły się odrzucane przez ojców (Dominy i inni, 2000; Rohner and Brothers, 1999).

Poczucie szczęścia, satysfakcji życiowej oraz niski poziom lęku i depresji u młodych dorosłych wiąże się z silną więzią z ojcem (Amato, 1994).

Silne ukształtowanie męskiej tożsamości nie zależy od jaskrawości męskich cech ojca, ale od tego, czy ojciec jest bliski i kochający (Lamb 1997,2000).

Przykładowe uwarunkowania pozytywnego wpływu ojca na rozwój dziecka:

Zaangażowanie ojca wpływa na psychologiczne przystosowanie dzieci, ale pod warunkiem, że jest ono odbierane jako wyraz miłości (Veneziano and Rohner, 1998).

Dla rozwoju dziecka ważniejsza jest jakość relacji z ojcem niż ilość poświęcanego przez ojca czasu i wysiłku (Cabrera i inni, 2000).

Ojcowie częściej niż matki zachęcają dzieci do niezależności i podejmowania ryzyka (Cabrera i inni, 2000).

Ojcowie są bardziej gotowi do zaangażowania w wychowanie, jeśli wiedzą, że może to mieć istotne znaczenie w życiu ich dzieci (Simons i inni, 1990).

IV. Wybrane wyniki badań nad młodzieżą Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej [IPZIN] dotyczące roli ojca

Nazwa badań: „Diagnoza problemów i pozytywnego potencjału młodzieży”

Kierownik badań: dr Szymon Grzelak, Prezes Zarządu Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej.

Miejsce: gimnazja publiczne z 8 województw (kujawsko-pomorskie, mazowieckie, dolnośląskie, podkarpackie, małopolskie, wielkopolskie, lubelskie, podlaskie).

Badana próba dla badań 2010-2012: N = 6853 (II i III klasy gimnazjum – 14-15 lat).

Czas badań: wrzesień 2010 – grudzień 2012 r.

Badana próba dla badań z jesieni 2012: N = 3335 (II i III klasy gimnazjum) - 14-15 lat.

Czas badań: wrzesień 2012 – grudzień 2012 r.

[wykorzystane poniżej pytanie dotyczące autorytetów i przewodników w życiu młodego człowieka zostało dodane do kwestionariusza we wrześniu 2012 r.]

Przedstawione poniżej wyniki pochodzą z serii wstępnych analiz. Szersze obliczenia i bardziej złożone analizy zostaną przeprowadzone po rozszerzeniu bazy danych o kilkutyśniczną grupę respondentów, którzy uczestniczyli w badaniach wiosną 2013 roku. Publikacja pełnego raportu przewidziana jest na rok 2014.

Wybrane wyniki badań IPZIN były prezentowane w roku 2013 w ramach trzech konferencji, które odbyły się w Parlamencie RP:

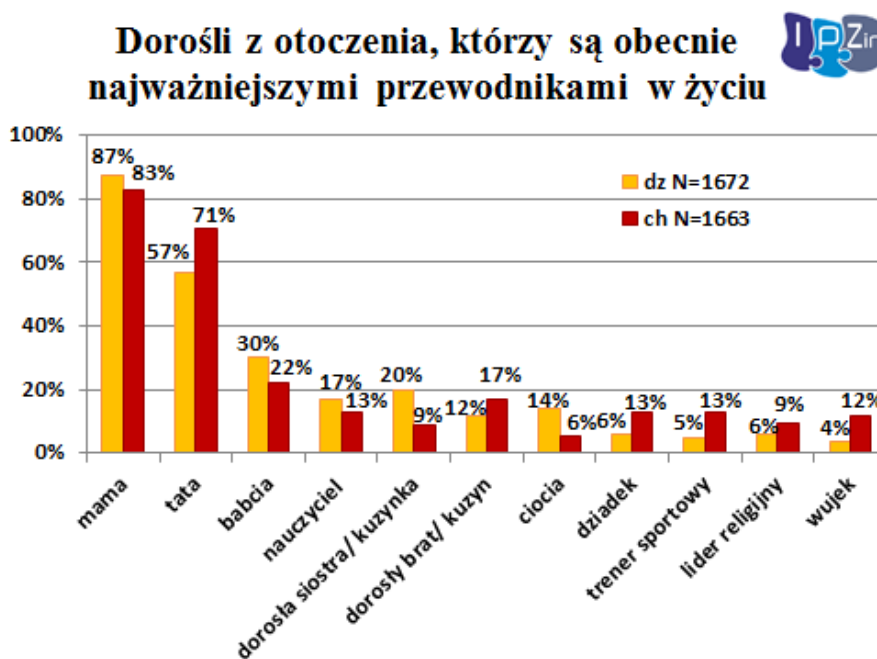
19 marca 2013 r., Sejm RP - „Odebrana niewinność. Seksualizacja kobiet i dziewcząt w mediach i w reklamie.” – konferencja zorganizowana przez Stowarzyszenie „Twoja Sprawa” pod patronatem Przewodniczącego Komisji Rodziny i Spraw Społecznych Sejmu RP.

19 kwietnia 2013 r., Sejm RP – „Wartości do szkoły. Szkoła z wartościami.” – konferencja zorganizowana przez Stowarzyszenie Edukacyjne Integracja” pod patronatem poseł Joanny Fabisiak oraz Rzecznika Praw Dziecka.

27 listopada 2013 r., Senat RP – „Listy do Taty” – konferencja zorganizowana przez Komisję Rodziny i Polityki Społecznej Senatu RP we współpracy z Fundacją im. Cyryla i Metodego/Zespół Tato.Net.

Najważniejsze autorytety w życiu młodzieży

W kwestionariuszu „Prozint” Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej nie wykorzystuje się słowa „autorytet”, lecz słowo „przewodnik”. Z doświadczeń Instytutu wynika, że słowo to jest bliższe młodzieży i nie jest obciążone brzemieniem dyskusji o „autorytetach” i „braku autorytetów”, która co jakiś czas odżywa w przestrzeni publicznej. Aby lepiej rozumieć sposób operacjonalizacji i wskaźnik, z którego korzystamy w badaniach, zacytowaliśmy poniżej pełne brzmienie pytania:

Niektórzy dorośli są przykładem dobrego postępowania, sposobu życia, charakteru, posiadanych umiejętności lub wiedzy.

Którzy z dorosłych z Twojego otoczenia są dla Ciebie obecnie najważniejszymi przewodnikami w życiu? Zaznacz nie więcej niż trzy najważniejsze osoby.

Jak widać na powyższym wykresie, **85% młodzieży** (87% dziewcząt i 83% chłopców) **wskazuje mamę**, a **64% młodzieży** (57% dziewcząt i 71% chłopców) **wskazuje tatę** jako **najważniejszego przewodnika spośród dorosłych z ich otoczenia (przewodnika, który jest przykładem dobrego postępowania, sposobu życia, charakteru, posiadanych umiejętności lub wiedzy).**

Kolejne miejsca wśród najważniejszych przewodników życiowych zajmują: babcia (26%), nauczyciel (15%) dorosły brat/kuzyn (14%), dorosła siostra/kuzynka (14%), ciocia (10%), dziadek (9%), trener sportowy (9%), wujek (8%), osoba duchowna (6%).

Dla chłopców zdecydowanie częściej ważni są mężczyźni z ich otoczenia (tata, dziadek, wujek, brat, kuzyn), dla dziewcząt kobiety (mama, babcia, ciocia, siostra, kuzynka).

W przeprowadzonych wstępnych analizach statystycznych porównano młodzież, która wskazała ojca jako jednego ze swoich przewodników życiowych z młodzieżą, która nie wskazała ojca pod kątem całego szeregu zachowań ryzykownych i problemowych. Podobne analizy przeprowadzono w odniesieniu do wskazania/nie wskazania matki oraz wskazania/nie wskazania obojga rodziców.

Wyniki jednoznacznie wskazują, że:

- Problemy i zachowania ryzykowne występują w największym procencie wśród młodych ludzi, którzy nie wskazują żadnego z rodziców jako życiowego przewodnika, a w najmniejszym procencie wśród tych, którzy wskazują oboje rodziców.
- U młodych ludzi, którzy postrzegają jako przewodnika tylko jednego z rodziców (matkę lub ojca) występuje zwiększone natężenie zachowań problemowych.

W serii analiz wstępnych nie weryfikowano wyników pod kątem kontrolowania innych zmiennych. Z tego względu należy rozumieć, że ukazane poniżej bardzo wyraziste różnice w odsetkach młodzieży przejawiającej zachowania ryzykowne w zależności od tego, czy wybrali ojca jako przewodnika życiowego, czy też nie, byłyby również bardzo wyraziste, gdybyśmy pokazali je pod kątem wybrania/nie wybrania matki jako przewodnika. Przedmiotem tego opracowania jest jednak rola ojca, toteż skupimy się na tym tylko wątku.

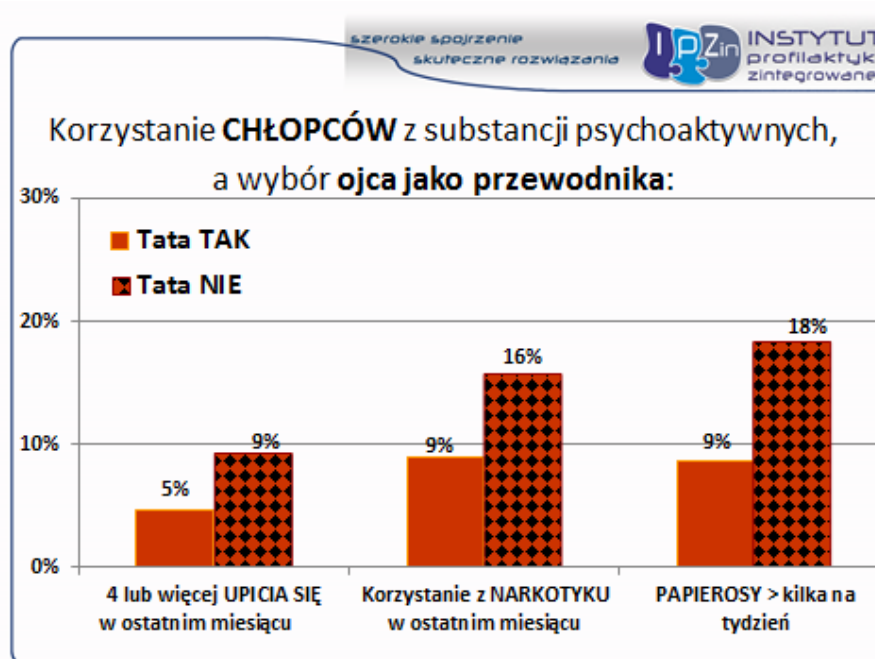
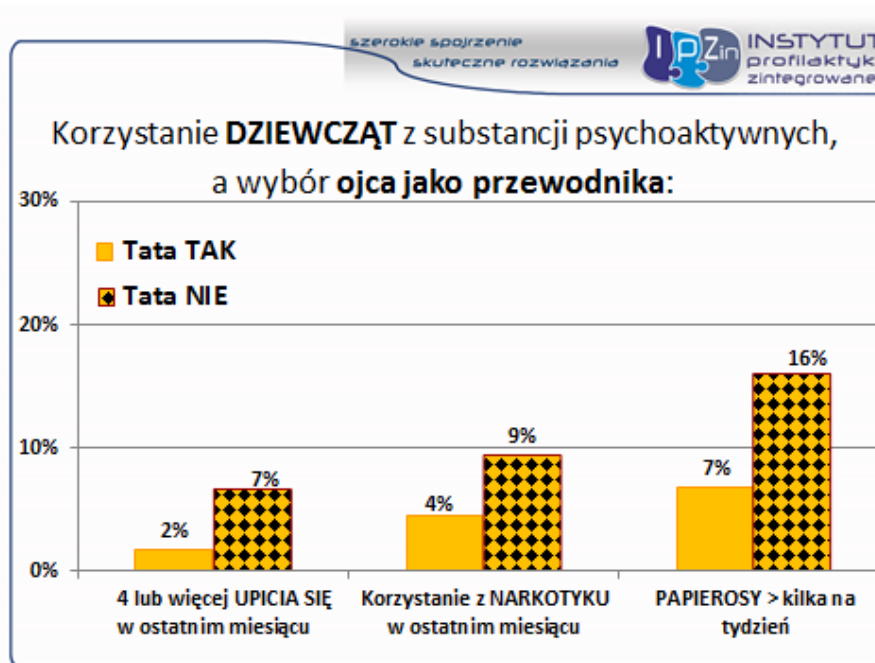
Rola ojca jako przewodnika życiowego a zachowania ryzykowne i problemy młodzieży

Wśród młodzieży, która nie wskazuje ojca jako jednego ze swoich życiowych przewodników (autorytetów) w porównaniu z młodzieżą, która wskazuje ojca jako swego przewodnika, **obserwujemy:**

Większy odsetek osób, które upiły się 4 lub więcej razy w ostatnich 30 dniach (8% wśród nie wskazujących ojca, 3% wśród wskazujących ojca), a szczególnie duża różnica występuje wśród dziewcząt (7% wśród nie wskazujących ojca, 2% wśród wskazujących ojca).

Większy odsetek osób, które korzystały z narkotyku w ostatnich 30 dniach (12% wśród nie wskazujących ojca, 7% wśród wskazujących ojca).

Większy odsetek osób, które paliły papierosy co najmniej kilka razy w ostatnim tygodniu (17% wśród nie wskazujących ojca, 8% wśród wskazujących ojca).

Wśród młodzieży, która nie wskazuje ojca jako jednego ze swoich życiowych przewodników (autorytetów) w porównaniu z młodzieżą, która wskazuje ojca jako swego przewodnika obserwujemy:

Większy odsetek osób, którym zdarzyło się mieć myśli samobójcze przynajmniej 1 raz w ciągu ostatnich 12 miesięcy (35% wśród nie wskazujących ojca, 19% wśród wskazujących ojca).

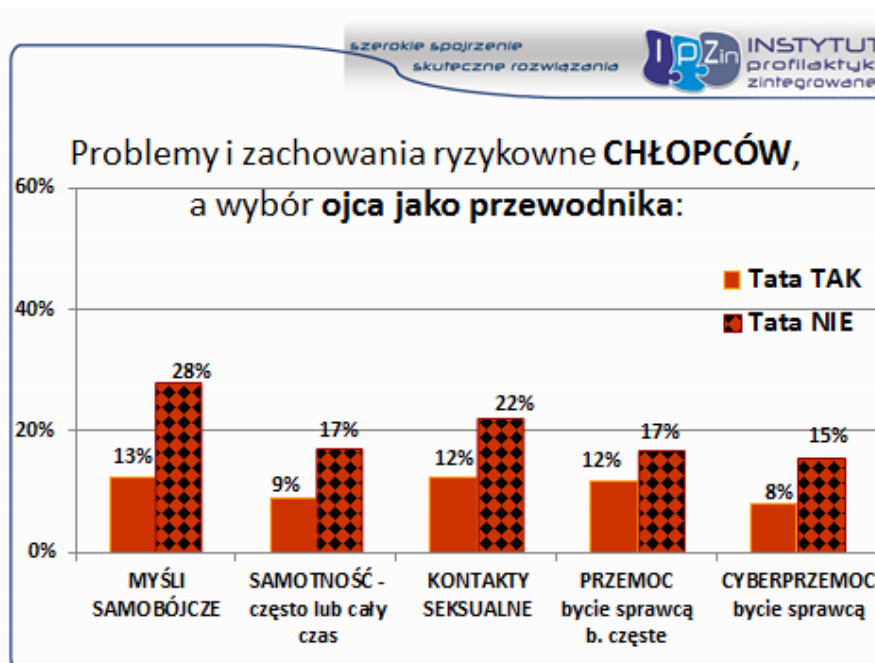
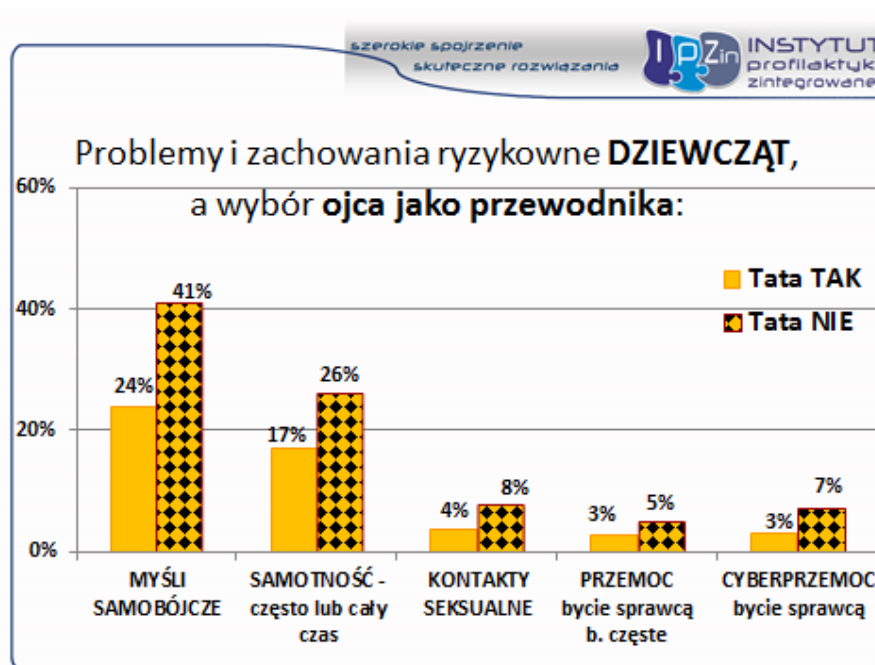
Większy odsetek osób, które cały czas lub często czuły się samotne w ostatnich 7 dniach (22% wśród nie wskazujących ojca, 13% wśród wskazujących ojca).

Większy odsetek osób, które deklarują w swoim życiu przebycie inicjacji seksualnej (15% wśród nie wskazujących ojca, 8% wśród wskazujących ojca).

Większy odsetek osób, które były sprawcami rówieśniczej przemocy fizycznej 1 raz w tygodniu lub częściej (11% wśród nie wskazujących ojca, 8% wśród wskazujących ojca).

Większy odsetek osób, które były sprawcami cyberprzemocy co najmniej 3 razy w ostatnich 12 miesiącach (11% wśród nie wskazujących ojca, 5% wśród wskazujących ojca).

V. Wnioski i rekomendacje

Z przedstawionych wyników badań zagranicznych oraz wyników badań IPZIN, a także z wiedzy z dziedziny profilaktyki zachowań ryzykownych oraz problemów dzieci i młodzieży można wyprowadzić szereg rekomendacji o istotnym znaczeniu dla polityki prorodzinnej i polityki społecznej.

Kluczowa rola ojca i relacji z ojcem we wspieraniu zdrowego rozwoju dzieci i młodzieży oraz zapobieganiu zachowaniom ryzykownym i problemowym obejmuje szereg ważnych obszarów życia i ma przełożenie na funkcjonowanie dzieci zarówno w dzieciństwie, jak i w życiu dorosłym.

W szczególności ojciec pomaga dzieciom w budowaniu poczucia własnej wartości, zdrowej tożsamości płciowej synów i córek, przygotowuje dzieci do respektowania norm społecznych, uczy radzenia sobie z trudnościami i wyzwaniem życia. Swoim wpływem ojciec chroni dzieci przed podejmowaniem zachowań ryzykownych i zaburzeniami psychicznymi, a także przed popadaniem w konflikt z prawem (Rohner & Veneziano, 2001).

Inwestycja w ojcostwo to także ogromne oszczędności finansowe dla państwa wynikające z ograniczenia skali problemów dzieci i młodzieży oraz skali kosztownych konsekwencji problemów zdrowotnych, a także zachowań ryzykownych i przestępczych młodych ludzi, w których wychowaniu zabrakło aktywnego, życzliwego i umiejętnego zaangażowania ojca.

Rekomendacja 1

Ważnym celem polityki prorodzinnej i społecznej państwa powinno być wspieranie ojców i ojcostwa poprzez:

Ukazywanie roli ojca jako ważnej społecznie i docenianej przez autorytety publiczne i instytucje państwowe (patrz: Konferencja „Listy do Taty”);

Propagowanie wiedzy o unikalnej roli ojca i uwarunkowaniach skutecznego ojcostwa;

Promocję warsztatów uczących ojców umiejętności wychowawczych i podpowiadających sposoby budowania pozytywnej więzi z dziećmi (np.: warsztaty Inicjatywy Tato.net; warsztaty „Szkoła dla rodziców”) oraz książek promujących twórcze podejście do ojcostwa (Canfield, 2007; Grzelak, 2009a);

Dbanie o to by wprowadzane prawo sprzyjało ojcostwu i ułatwiało ojcom w różnej sytuacji rodzinnej i życiowej pełnienie ich roli.

Rekomendacja 2

W polityce prorodzinnej należy myśleć całościowo uwzględniając podstawową prawdę, że dla dobra rozwoju przyszłego pokolenia należy wspierać ojców, wspierać matki i wspierać małżeństwa. Należy to robić w sposób, który:

Nie uprzywilejowuje jednej grupy wobec innych (np. samotnych matek wobec samotnych ojców albo samotnych rodziców wobec rodzin pełnych);

Nie osłabia znaczenia małżeństwa i nie tworzy okoliczności prawnych, administracyjnych lub finansowych sprawiających, że młodym ludziom bardziej „opłaca się” żyć w związkach pozamałżeńskich.

Rekomendacja 3

W związku z niezbitą udokumentowaną rolą ojca, rolą matki oraz rolą małżeństwa (trwałego związku kobiety i mężczyzny) w wychowaniu dzieci, w polityce społecznej państwa należy wytyczyć jasne granice etyczne dla eksperymentów społecznych, które podważałyby znaczenie podstawowych ról oraz podstawowych więzi matka-dziecko, ojciec-dziecko, mąż-żona.

Skutki eksperymentów społecznych relatywizujących uznane i gruntownie przebadane podstawowe role i podstawowe więzi są niemożliwe do przewidzenia. Ewentualne wprowadzenie zapisów prawnych osłabiających znaczenie małżeństwa i osłabiających znaczenie rodziny opierającej się na komplementarności mężczyzny i kobiety z dużym prawdopodobieństwem może zakończyć się w sposób podobny do innych utopii społecznych, które położyły się cieniem na historii XX wieku.

Rekomendacja 4

Ważnym czynnikiem stabilności społecznej państwa oraz siły i stabilności rodziny (w tym skutecznego ojcostwa) jest respektowanie przez państwo konstytucyjnej zasady pomocniczości (Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997: Art. 48 pkt 1 oraz Art. 53 pkt 3) wyrażonej także w prawie oświatowym (Ustawa z dnia 7 września 1991 o systemie oświaty Art. 54 pkt 2). W szczególności respektowanie tej zasady przez państwo powinno się wyrażać w:

- tworzeniu prawa w sposób szanujący prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z przekonaniami, w tym także wychowania religijnego (Starzyński, 2011);
- respektowaniu zasady pomocniczości w odniesieniu do samorządu terytorialnego, którego jednostki są bliżej rodziny i lepiej rozumieją jej problemy niż instytucje centralne;
- bronięni konstytucyjnych praw rodziców w sytuacjach kolizji pomiędzy zaleceniami instytucji międzynarodowych a potrzebami i przekonaniami rodziców, co do dobra ich własnych dzieci;
- wspieraniu tych form wychowania prorodzinnego i seksualnego, które umacniają ważne społecznie instytucje małżeństwa i rodziny, wspierają zasady moralne, w których rodzice wychowują swoje dzieci i tworzą pozytywny klimat wokół dzieciństwa (Grzelak, 2009).³

---

³ Tematowi skutecznej edukacji w dziedzinie miłości i seksualności poświęcona była konferencja senacka pt. „Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży”, która odbyła się 24.04.2006 r. w Senacie RP. Inicjatorem tej konferencji był autor niniejszej ekspertyzy, zaś organizatorem – Senacka Komisja Rodziny i Polityki Społecznej. Materiał konferencyjny stanowiła monografia naukowa: Grzelak, S. *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006 (wydanie II rozszerzone, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2009).

Bibliografia

- Amato, P. R. *Father-child relations, mother-child relations and offspring psychological well-being in adulthood*, *Journal of Marriage and the Family*, 56 (1994), ss. 1031-1042.
- Andry, R. G. *Paternal and maternal roles and delinquency*, in M. Ainsworth (Ed.), *Deprivation of maternal care* (WHO Public Papers, Vol. 14, s. 3141). Geneva: World Health Organization, 1962.
- Barber, B., & Thomas, D. *Dimensions of fathers' and mothers' supportive behavior: A case for physical affection*, *Journal of Marriage and the Family*, 48 (1986), ss. 83-794.
- Barnett, R. C., Marshall, N. L., & Pleck, J. H. *Adult son-parent relationships and the associations with son's psychological distress*, *Journal of Family Issues*, 13 (1992), ss. 505-525.
- Barrera, M., Jr., & Garrison-Jones, C. *Family and peer social support as specific correlates of adolescent depressive symptoms*, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 20 (1992), s. 116.
- Brody, G. H., Moore, K., & Glei, D. *Family processes during adolescence as predictors of parents-young adult attitude similarity: A six-year longitudinal analysis*, *Family Relations*, 43 (1994), ss. 369-373.
- Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. *Fatherhood in the twenty-first century*, *Child Development*, 71 (2000), ss. 127-136.
- Campo, A. T., & Rohner, R. P. *Relationships between perceived parental acceptance-rejection, psychological adjustment, and substance abuse among young adults*, *Child Abuse and Neglect*, 16 (1992), ss. 429-440.
- Canfield, K. *Serce ojca. Jak być dobrym ojcem*, Wydawnictwo Pax, Warszawa 2007.
- Chen, X., Liu, M., & Li, D. *Parental warmth, control, and indulgence and their relations to adjustment in Chinese children: A longitudinal study*, *Journal of Family Psychology*, 14 (2000), ss. 401-419.
- Cole, D., & McPherson, A. E. *Relation of family subsystems to adolescent depression: Implementing a new family assessment strategy*, *Journal of Family Psychology*, 7 (1993), ss. 119-133.
- Forehand, R., & Nousiainen, S. *Maternal and paternal parenting: Critical dimensions in adolescent functioning*, *Journal of Family Psychology*, 7 (1993), ss. 213-221.
- Grzelak, S. *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2009.
- Grzelak, S. *Dziki ojciec. Jak wykorzystać moc inicjacji w wychowaniu*, Wydawnictwo W Drodze, Poznań 2009.
- Lamb, M. E. *Fathers and child development: An introductory overview and guide*, in M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development*, ss. 1-18, Wydawnictwo Wiley, Nowy Jork 1997.
- Lamb, M. E. *The history of research on father involvement: An overview*, *Marriage and Family Review*, 29 (2000), s. 2342.
- Mallers, M. H. *Fathers and Sons: Importance of Paternal Affection for Adult Well-Being*, APA Sympozjum: "Social Relationships and Well-Being – A Life Span", San Diego 2010.
- Nicolosi, J. *Wstyd i utrata przywiązania. Praktyczne zastosowanie terapii reparatywnej*, Wydawnictwo Mateusza, Bydgoszcz 2011.
- Nicolosi, J., Nicolosi L.A. *Dziecko a skłonności homoseksualne*, Wydawnictwo W Drodze, Poznań 2013.
- Ostaszewski, K. *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
- Dominy, N. L., Johnson, W. B., & Koch, C. *Perception of parental acceptance in women with binge eating disorder*, *Journal of Psychology*, 134 (2000), ss. 23-36.

Rohner, R., & Brothers, S. *Perceived parental rejection, psychological maladjustment, and borderline personality disorder*, *Journal of Emotional Abuse*, 1 (1999), ss. 81-95.

Rohner, R. Veneziano, R. *The Importance of Father Love: History and Contemporary Evidence*, *Review of General Psychology*, 5 (2001), ss. 382-405.

Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D., & Melby, J. N. *Husband and wife differences in determinants of parenting: A social learning and exchange model of parental behavior*, *Journal of Marriage and Family*, 52 (1990), ss. 375-392.

Starzyński, W. *Rodzice: partnerzy i sprzymierzeńcy. Poradnik dla rad rodziców*, Fundacja Rodzice Szkole, Warszawa 2011.

Veneziano, R., & Rohner, R. *Perceived paternal acceptance, paternal involvement, and youths' psychological adjustment in a rural, biracial southern community*, *Journal of Marriage and the Family*, 60 (1998), ss. 335-343.

Postawy Polaków wobec ojcostwa – wybrane aspekty w świetle badań społecznych

Szczęście rodzinne zajmuje od lat nieodmiennie wysoką pozycję na liście wskazań najważniejszych wartości cenionych przez Polaków (78% wskazań)¹. Wyniki badania opinii publicznej potwierdzają też, że Polacy są przywiązani do swoich rodziców, jednak intensywność owego związku inaczej jest określana w stosunku do ojca i matki. W jednym z ostatnich badań CBOS (marzec 2013 r.)² respondenci podkreślali więź łączącą ich z rodzicami, przy czym 92% badanych określiła swoją więź z matką jako mocną (bardzo mocną, mocną i dość mocną). W wypadku ojca było to 80% wskazań. Co 10. respondent stwierdził, że czuł silną więź z matką, a słabą z ojcem; natomiast 2% stwierdziło, że więź z ojcem była silniejsza, a z matką – słabsza. Respondenci najczęściej w sprawach bieżących kontaktowali się z matką (70% – głównie matka, 10% – głównie ojciec). To z matką częściej niż ojcem dyskutowano o sprawach sercowych, koleżeńskich i zdrowotnych (złe samopoczucie, ból) oraz o planach na przyszłość. Do ojca zwracano się częściej niż do matki tylko w kwestiach dotyczących spraw kraju i wydarzeń na świecie (ojciec – 24%, matka – 16%). Jednocześnie to młodszy wiekiem respondenci, mieszkający w większych miastach oraz rzadziej praktykujący religijnie wskazywali na zdystansowane kontakty z rodzicami, szczególnie z ojcem. Więź buduje się poprzez codzienny kontakt z dzieckiem, a – jak wykazują badania sondażowe – to matki częściej niż ojcowie odrabiają z dzieckiem lekcje, spożywają posiłki, chodzą na spacer, do kościoła, na zakupy czy do znajomych.³

Ojciec pozostaje w cieniu matki – wyniki sondaży, będących odzwierciedleniem opinii publicznych (i ją zarazem kształtujących), to ujawniają, ale też i utrwalają. Być może pytania ankiet nie uwypuklają specyfiki ról ojcowskich na tle działań macierzyńskich oraz współzależnego stosunku matki i ojca. Rola ojca, tak jak i matki, ma wiele swoich wariantów: ojciec może być (i jest) rodzicielem, opiekunem, wychowawcą, żywicielem i współprowadzącym gospodarstwo domowe, władcą i decydem, kontrolerem, określa pozycję członków rodziny, jest autorytetem i przyjacielem, osobą przekazującą wiarę i kulturę, organizatorem czasu wolnego⁴. Tymczasem pytanie postawione respondentom konfrontują rodziców („matka kontra ojciec”⁵); pytając o poświęcony czas, wykonane zadania w domu i wobec dziecka nie odnosiemy się do emocjonalnej oraz mentalnej kwestii (nie)obecności określonego rodzica w naszym życiu. Wydobycie roli ojca ze stosunku rodzicielskiego i wykazanie jej specyfiki (odmienności i wzajemności w relacji z matką) jest ważnym zadaniem badawczym. Rola rodzicielska nie

¹ *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*, CBOS 2013.

² *O mamie i tacie. Kilka wspomnień z dzieciństwa*, CBOS 2013.

³ *Ile czasu rodzice poświęcają swoim dzieciom?*, OBOP 2004, <http://obop-arch.tnsglobal.pl/archive-report/id/7134> [dostęp 05.12.2013].

⁴ Typologia ról ojca za M. Gębka, *Społeczna rola ojca*, w: M. Kujawska, L. Hubner (red.), *Postawy rodzicielskie współczesnych ojców*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, Poznań 2010.

⁵ Tak też brzmi podtytuł jednego z rozdziałów raportu CBOS *O mamie i tacie. Kilka wspomnień z dzieciństwa*, op. cit.

jest statyczna, nie jest i nie może być raz określona. Zmienia się w cyklu życia jednostki i ze względu na fazy życia rodziny. Zmienia się również historycznie – każda epoka stawia nowe zadania i nowe wyzwania ojcom (i matkom), na nowo definiując sposób, w jaki „społeczeństwo wyraźnie lub domyślnie powierzyło im funkcję wychowawczą”⁶ i stworzyło warunki do jej realizacji.

Przemiany rodziny, które możemy obserwować obecnie w Europie, w tym Polsce, wpływają na pozycje i role rodzinne. Przeobrażeniom ulega zarówno macierzyństwo (jako instytucja społeczna i rola społeczna), jak i ojcostwo. Zagadnienie ojcostwa staje się też ważnym wątkiem debat publicznych, podejmowanych m.in. w ramach polityki rodzinnej oraz polityki równości płci. Wcześniej postrzegano mężczyzn przede wszystkim w roli głównego żywiciela rodziny (ang. *breadwinner*), stąd jego niska płaca, brak pracy i śmierć były rozpoznawane jako ryzyka socjalne. Wraz ze wzrastającą (i pożądaną przez publiczne władze) aktywnością zawodową kobiet struktury rodzinne ulegają modyfikacji. Obecnie dyskutuje się nad rolą ojca jako wychowawcy i opiekuna; postuluje się reorganizację tradycyjnego podziału obowiązków poprzez zwiększenie udziału mężczyzn w pracach domowych. Wprowadza się do krajowych polityk UE szereg instrumentów, umożliwiających stymulowanie zaangażowania zatrudnionych mężczyzn w procesie wychowywaniu dzieci, np. tzw. urlop ojcowski na kształt urlopu macierzyńskiego.⁷

W Polsce również obserwujemy przeobrażenia w formowaniu rodziny. Ojcowie są coraz starsi (w coraz późniejszym wieku stają się ojcami)⁸, niektórzy mężczyźni nie decydują się na założenie rodzin. Wyniki badania sondażowego (CBOS, marzec 2008) wskazują, że w ciągu dekady wzrósł odsetek mężczyzn, którzy spadek liczby małżeństw upatrują w niechęci Polaków do posiadania dzieci (z 6% w 1996 r. do 9% w 2008 r.) i do obowiązków rodzicielskich (odpowiednio 25% i 37%)⁹. Małżeństwa są też mniej stabilne, zwiększa się liczba rozwodów (obecnie odnotowujemy 1,7 rozwodu na 1000 mieszkańców przy wartości 1,1 w 2000 r.; rozwodzą się głównie pary z dziećmi w wieku szkolnym)¹⁰. Rozwiedzeni mężczyźni wchodzą w ponowne związki małżeńskie częściej niż rozwiedzione kobiety. Zmiany demograficzne wynikają z toczących się przemian socjokulturowych. Następuje stopniowe rozszerzanie społecznej definicji rodziny. Coraz częściej, co pokazują badania opinii publicznej, za rodzinę uznawane są relacje diadyczne (pomiędzy dorosłymi, w tym jednej płci lub dorosłym i dzieckiem)¹¹. Jednocześnie następuje zawężenie pola społecznych doświadczeń w rodzinie: maleje liczba rodzeństwa, słabną relacje w obrębie rodziny szerszej (dziadkowie, krewni) a także w obrębie rodziny macierzystej. Role rodzicielskie komplikują się, są pełne napięć i sprzecznych

⁶ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 59.

⁷ F. Hurstel, *Słabości rodzaju męskiego?*, w: M. Chauviere, M. Sassier, B. Bouquet, R. Allard, B. Ribes (red.), *Uwarunkowania polityki rodzinnej we Francji w ujęciu historycznym, prawnym i politycznym*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa 2010.

⁸ Kobiety wcześniej (pomimo opóźnienia wieku rodzenia pierwszego dziecka) decydują się na posiadanie dziecka niż mężczyźni. W badaniu sondażowym CBOS z 2013 r. (*Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*, op. cit.) co czwarta kobieta w wieku 18-24 lat deklarowała bycie matką, to w przypadku mężczyzn w tym wieku tylko 2% było ojcami. W grupie osób w wieku 25-34 lat posiadanie potomstwa deklarowało 72% kobiet i jedynie niespełna połowa mężczyzn (45%).

⁹ U kobiet przy obu powodach niezawierania małżeństw wzrost odsetków wyniósł 3 pkt proc. *Kontrowersje wokół różnych zjawisk dotyczących życia małżeńskiego i rodzinnego*, CBOS 2008.

¹⁰ *Stan i struktura ludności w przekroju terytorialnym w 2012 r. Stan w dniu 31. XII*, GUS, Warszawa 2013 http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LU_ludnosc_stan_struktura_31_12_2012.pdf [dostęp: 05.12.2013].

¹¹ *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*, op. cit.

oczekiwań, artykułowanych publicznie (np. w mediach) jako żądanie tworzenia „wspólnoty refleksyjnej, sterowanej utopijnym projektem wiecznej harmonii”¹².

Socjologowie oraz demografowie podkreślają, że następuje rozluźnienie związku pomiędzy rodzicielstwem biologicznym i społecznym. Jest ono rezultatem powtórnych małżeństw oraz przemian technologicznych, związanych ze wspomaganym macierzyństwem. Innymi słowy, w nadchodzących dekadach obserwowane będziemy różnicowanie się form rodzicielstwa. Związki powtórne przynoszą komplikacje roli rodzicielskiej. Ojciec występuje często w roli jednocześnie ojca i ojczyma, kiedy wychowuje dzieci własne i obecnej partnerki oraz dzieci partnerki z wcześniejszego związku. Jednocześnie sam może być ojcem „dochodzącym” dla własnych dzieci z zamieszkujących oddzielnie z matką. Jedna rola ojca rozbija się zatem na wiele różnych powiązań i stosunków rodzicielsko-wychowawczych, o różnych społecznych oczekiwaniach i normach. Rodzi to konflikty i napięcia. Socjologowie podkreślają, że rozwody osłabiają więź ojca z dzieckiem, ale także z jego przyjaciółmi i znajomymi oraz rodziną. Niektórzy ojcowie tracą kontakt z dziećmi (z własnego wyboru) i nie wspomagają ich finansowo¹³, ale – jak twierdzi A. Giddens – „Ogromna większość mężczyzn wcale nie czuje ulgi, pozbywszy się obowiązków wobec swoich dzieci. Większość, nawet przy wielkich trudnościach, stara się podtrzymać z nimi stosunki. Jeśli trącą kontakt, to raczej z powodu urazów emocjonalnych albo aktywnej wrogości ekspartnerki niż z chęci prowadzenia beztrudnego życia.”¹⁴ Tezę tę częściowo potwierdza rozwijający się w Polsce ruch obrony praw ojców, którzy aktywnie zabiegają o kontakty z dzieckiem w sytuacji ich utrudniania ze strony matki. Wprowadzone jako obowiązkowe w sytuacji rozwodu mediacje rodzinne i kontakty rodzicielskie nie są (jeszcze?) skutecznym narzędziem przywracania praw i obowiązków rodzicielskich w tak radykalnej sytuacji, jaką jest rozpad rodziny w wyniku rozwodu.

Ale zmiany demograficzne, identyfikowane jako tzw. drugie przejście demograficzne, komplikują role nie tylko ze względu na jej złożoność wobec dzieci partnerek. Odraczenie decyzji o posiadaniu dziecka powoduje zarówno spadek liczby dzieci w rodzinach (który koreluje ze wzrostem świadomego rodzicielstwa), jak i presję na posiadanie *designed kid* – zaprojektowane dziecko z puli genów¹⁵. Wówczas nastąpić mogą problemy z definiowaniem obowiązków ojca biologicznego, co pociągnie za sobą konieczną interwencję państwa, np. ze względu na koszty i organizację wychowania dzieci.

Jednocześnie zmieniają się społeczne oczekiwania dotyczące roli ojca. Socjologowie ogłaszają, że formułuje się nowy zaczątkowy wzór roli, tzw. „nowego ojca”, aktywnego zawodowo, zaangażowanego w rodzicielstwo i partnera dla matki dziecka, biorącego udział w pracach gospodarstwa domowego¹⁶. Jego relacja z dziećmi opiera się na bliskości emocjonalnej, wzajemnym zrozumieniu i wsparciu. Chce i próbuje uczestniczyć we wzrastaniu (i wychowaniu) dziecka od jego poczęcia po usamodzielnienie. Należy podkreślić, że rola „nowego ojca” nie jest wolna od napięć i jest

¹² A. Giza-Poleszczuk, *Rodzina a system społeczny. Reprodukacja i kooperacja w perspektywie interdyscyplinarnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 278.

¹³ Bardzo często dochodzi do porzuceń rodziny przez mężczyznę w wypadku urodzenia dziecka niepełnosprawnego. Należy również podkreślić, że znacząco częściej orzekana jest wina męża niż żony w sytuacji rozwodu, głównie z powodów: niedochowania wierności małżeńskiej, nadużywania alkoholu i nagannego stosunku do członków rodziny. Por. *Rocznik Demograficzny 2012*, GUS, Warszawa 2012.

¹⁴ A. Giddens, *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, Książka i Wiedza, Warszawa 1998.

¹⁵ P. Szukalski, *Rodzina przyszłości w perspektywie demograficznej*, w: J. Grotowska-Leder, E. Rokicka, *Nowy Ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

¹⁶ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko: o nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

narażona na przeciążenia: łączenie pracy z obowiązkami domowymi i wychowaniem dziecka nie zawsze oznacza równe rozłożenie zadań w obrębie związku. M. Sikorska podkreśla, że czas spędzony przez ojca z dzieckiem uznawany jest jako jego czas odpoczynku i relaksu; odwrotnie niż wypadku kobiety, kiedy podkreśla się, że jest to po prostu nieodpłatna praca w domu. Nowy wzorzec ojcostwa zakorzenia się powoli, m.in. ze względu na brak adekwatnych wzorów socjalizacyjnych. Mężczyźni muszą sami wypracować sposoby i strategie radzenia sobie w obliczu niepewności wywołanej brakiem utrwalonych schematów działań. Najczęściej jest on realizowany przez mieszkańców dużych miast, młodszych wiekiem i określających swoje relacje z małżonką jako partnerskie. Należy jednak pamiętać, że jego rozpowszechnienie (wymiar społeczny) oraz rzeczywista realizacja (w wymiarze indywidualnym) są kwestią nie tylko świadomości społecznej i gotowości podjęcia odmiennych od dotychczasowych działań, ale również możliwości stwarzanych przez społeczeństwo. Na przykład: wprowadzenie urlopów „tacierzyńskich”/rodzicielskich nie rozwiąże kwestii braku kontaktu dziecka z ojcem w wypadku długich godzin spędzonych w miejscu pracy, np. w korporacji (gdzie nie ma kultury organizacyjnej sprzyjającej rodzicielstwu) albo nieobecności w domu ze względu na migrację zarobkową (w wypadku braku ofert zatrudnienia na lokalnym rynku pracy). „Istotną zmianą w strukturze pola relacji we współczesnej rodzinie jest też brak – faktyczny lub związany z jego zaangażowaniem zawodowym – ojca. Relacja między matką a dzieckiem ogranicza się do diady – niemożliwe jest budowanie koalicji, pozyskiwanie wsparcia, czy zwykle różnicowanie relacji”¹⁷.

Emigracja zarobkowa jest utrwalonym procesem i akceptowaną społecznie praktyką w Polsce. Po akcesji do UE zmieniły się formy (wzrost ilości wyjazdów czasowych i migracji niepełnych) i kierunki migracji, np. Wielka Brytania i Irlandia stały się krajami docelowymi wędrowników. Proces ten jest nadal bardzo intensywny. Wiele rodzin doświadcza „życia na huśtawce” – odjazdów i powrotów wędrującego członka rodziny. Według szacunków GUS w 2009 roku wielkość zasobu migracyjnego (ludność nieobecna w kraju w związku z wyjazdem na pobyt czasowy) wynosiła ponad 1,8 mln osób, z tego w krajach UE przebywało 1,6 mln Polaków. Prawie 70% migrantów stanowiły osoby do 35. roku życia¹⁸. Dane Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. (NSP 2011) wskazują, że poza granicami kraju na emigracji czasowej (powyżej 3 miesięcy) znajdowało się 987 tys. mężczyzn (NSP 2002 – 363 tys.), głównie w wieku aktywności zawodowej i prokreacyjnej (25-35 lat); 44% emigrantów było żonatych.¹⁹ Powodem wyjazdu u prawie 80% migrujących mężczyzn była praca. Badacze migracji poakcesyjnej podkreślają, że wyjeżdżający mogą tracić, a nie zyskiwać²⁰. Natomiast dane socjologiczne z przygranicznych rejonów ukazują strategie rodzin i poszczególnych członków radzenia sobie z sytuacją cyklicznych rozstań i powrotów²¹. Czasowa migracja ojca przekształca relacje w rodzinie, w tym z dzieckiem. Rola ojca-migranta jest rolą odświętną, ale o specyficznym znaczeniu – to rola tzw. taty „trzydniowego”, który albo w nadmiernie surowy sposób – aby rozwiązać pojawiające się i domniemane kłopoty wychowawcze – buduje swoje relacje z dzieckiem, albo poprzez zapewnienie atrakcji dla dziecka kreuje rolę nadmiernie pobłażliwego taty. Migrujący ojciec niekiedy

¹⁷ A. Giza-Poleszczuk, *Rodzina a system społeczny. Reprodukacja i kooperacja w perspektywie interdyscyplinarnej*, op. cit., s. 277.

¹⁸ Dane na podstawie: *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2009-2010*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2010, s. 146-170.

¹⁹ *Migracje zagraniczne ludności. Narodowy Spis Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_migracje_zagraniczne_ludnosci_NSP2011.pdf [dostęp: 05.12.2013].

²⁰ K. Iglicka, *Powroty Polaków po 2004 roku. W pętli pułapki migracji*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010.

²¹ M. Fuszara, J. Kurczewski, *Modernizacja czy kryzys? Przemiany rodzin czasowych migrantów*, „Societas/Communitas” 2012, Nr 1.

nie jest w stanie stworzyć wzoru dla swojego dziecka, staje się też anty-wzorem, kiedy aspiracje, plany i marzenia dziecka są odmienne od jego własnych i z nim nawet nie dyskutowane. Ojcowie migrujący stają się obcy dla swoich dzieci. Następuję pęknięcie międzygeneracyjne, gdyż ojciec nie wprowadza dziecka w świat tradycji własnej rodziny.

Rola ojca-migranta jest rolą, w której dochodzi do ograniczenia kontaktów z dziećmi i wycofania lub redukcji niektórych aspektów tej roli. Modyfikacja roli ojca może polegać również na całkowitym lub znacznym przejściu zadań matki w wyniku powstania rodziny niepełnej (na skutek wdowieństwa, porzucenia przez kobietę, czasowej jej nieobecności z powodu choroby, wyjazdu czy więzienia). W Polsce niepełne rodzicielstwo jest przede wszystkim doświadczeniem samotnych kobiet. Według danych NSP 2011 tworzyły one 87% rodzin niepełnych²². Natomiast rodzin samotnych ojców odnotowano w statystykach spisowych ponad 328 tys. (NSP 2002 – 231,8 tys.), przy czym z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu – 144 tys. Głównie byli to ojcowie z jednym dzieckiem (109 tys.). Samotne ojcostwo to przykład specyficzny. W pewnym sensie możemy powiedzieć, że to w tych rodzinach – ze względu na presję życiowej konieczności – mężczyzna wypełnia postulat aktywnego („nowego”) ojca. Jest to doświadczenie trudne ze względu na wejście w rolę tradycyjnie przypisywaną kobiecie przy braku jakiegokolwiek wcześniejszej do niej socjalizacji²³. W nielicznych polskich doniesieniach badawczych podkreśla się, że sytuacja dzieci wychowywanych przez samotnego ojca jest mniej korzystna w porównaniu do rodzin samotnych matek. Ojcowie mają tendencję do nadmiernej koncentracji na pracy zarobkowej, problemy z okazywaniem emocji, często przerzucają obowiązki domowe na starsze dzieci²⁴. Dzieci w rodzinach samotnych ojców rzadziej niż w rodzinach pełnych są nagradzane, przejawiają niższy poziom samoakceptacji²⁵. Później też może dochodzić do rozpoznania sytuacji trudnych w rodzinie m.in. z racji rzadszego zwracania się mężczyzn przeżywających trudności po pomoc do instytucji publicznych²⁶. Równie trudna jest sytuacja samotnego małoletniego czy bardzo młodego ojca. Otoczenie instytucjonalne i środowisko nie jest przygotowane na adekwatne wsparcie (młodego) samotnego ojca: „Jedynym pomysłem rozwiązania problemu było zabranie mu dziecka. Do niewielu ludzi docierało, że on chce być ze swoim dzieckiem i że sobie poradzi”²⁷. Samotne ojcostwo w dalszym ciągu jest mało rozpoznane i badawczo eksplorowane, gdyż ze względu na liczebność zbiorowości rodzin niepełnych tworzonych przez kobiety obraz samotnego rodzicielstwa jest zdominowany przez macierzyństwo i kwestie z tym związane.

Zadaniem społecznym jest zatem doceniać rolę ojca (w różnych strukturach rodzinnych i wariantach roli), wydobyć ją z „cienia matki” oraz tworzyć warunki do jej odgrywania w sposób akceptowalny dla zbiorowości i samej jednostki.

---

²² *Wybrane tablice dotyczące gospodarstw domowych i rodzin – wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 r.*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_14728_PLK_HTML.htm

²³ *Ibidem*, por. też F. Hurstel, *Słabości rodzaju męskiego?*, op. cit.

²⁴ J. Auleytner, D. Błaszczuk, *Problemy wychowawcze w rodzinach niepełnych*, w: A. Kurzynowski (red.), *Rodzina w okresie transformacji systemowej*, op. cit., M. Baum, *Rodziny samotnych ojców. Przegląd stanowisk*, „Edukacja i Dialog” 1996, Nr 8; A. Dudak, *Samotne ojcostwo*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.

²⁵ Więcej patrz: J. Brągiel, *Samoocena dzieci wychowywanych przez samotnych ojców*, „Rocznik Pedagogika Rodziny” 1999, t. 2; D. Ruszkiewicz-Naturalna, *Oddziaływania wychowawcze w rodzinie samotnego ojca (wybrane problemy)*, w: H. Cudak, H. Marzec (red.), Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Akademii Świętokrzyskiej, Piotrków Trybunalski 2001.

²⁶ W. Dykcik, *Odpowiedzialność rodzicielska matek i ojców samotnie wychowujących dzieci*, „Problemy Rodziny” 1992, Nr 3.

²⁷ G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo jako problem społeczny*, „Polityka Społeczna” 2007, Nr 7, s. 57.